

TIJORAT BANKLARIDA MIKROZAYMLAR SIFATINI TASNIFLASH VA ULAR BO‘YICHA EHTIMOLIY YO‘QOTISHLARNI QOPLASH UCHUN ZAXIRALAR SHAKLLANTIRISH XAMDA ULARDAN FOYDALANISH HISOB (TENGE BANK MISOLIDA)

*O‘zbekiston Resublikasi Bank Moliya
Akademiyasi 2-kurs tinglovchisi
Rayimkulov Kamoliddin Axmatovich*

Mikrozaymlar — bu kichik hajmdagi, odatda past daromadli shaxslar yoki kichik bizneslar uchun beriladigan kreditlar bo‘lib, ular bank tizimlarida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va kam ta'minlangan qatlamlarga moliyaviy xizmatlar ko'rsatishning muhim vositasi hisoblanadi. Biroq, mikrozaymlar bilan bog'liq bo'lgan risklar, ayniqsa kreditlarning vaqtida qaytarilmasligi va muammoli kreditlar paydo bo'lishi ehtimoli banklar uchun katta xavf tug'diradi. Bu holatni boshqarish uchun banklar ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash maqsadida zaxiralar shakllantiradi. Ushbu tadqiqotda mikrozaymlar sifatini tasniflash va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralarni shakllantirishning ahamiyati, metodologiyasi va ularni Tenge Bank misolida hisoblash jarayoni ko'rib chiqiladi.

Mikrozaymlar sifatini tasniflashning asosiy maqsadi, kreditlarning qaysi qismlari xavfli va qaysi qismlari sog'lom ekanligini aniqlashdir.

Mikrozaymlar sifatini tasniflashda bir nechta omillarni hisobga olish zarur:

1. Kreditning qaytarilish holati – kreditning o'z vaqtida qaytarilishi yoki qaytarilmasligi.
2. Qarzdorning moliyaviy holati – qarzdorning daromadlari, mulki va umumiy moliyaviy holati.
3. Kredit shartlari – kreditning o'zi va shartlarining mosligi.
4. Makroiqtisodiy sharoitlar – mamlakatdagi iqtisodiy holat va uning banklar tizimiga ta'siri. Mikrozaymlar uchun sifatni tasniflash tizimi odatda quyidagi kategoriyalarga bo'linadi:

Sog'lom kreditlar – bu kreditlar o'z vaqtida va to'liq qaytarilishi kutilgan kreditlardir. Muammoli kreditlar – bu kreditlar qisman qaytarilmagan yoki kechiktirilgan, ammo qaytarilishi ehtimoli bor. Yomon kreditlar – bu kreditlar qaytarilishi ehtimoli juda past bo'lgan va yuqori xavfli deb hisoblanadi. Mikrozaymlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish maqsadida banklar zaxiralar shakllantiradi. Zaxiralar, bankning kelajakdagi yo'qotishlarga qarshi tayyorligini ta'minlash va kapitalni saqlashni kafolatlaydi. Zaxiralarning shakllanishi uchun bir nechta metodologiyalar mavjud, jumladan:

Riskga asoslangan zaxiralar – mikrozaymlar sifatini tasniflash asosida, har bir kreditning to‘lanmaslik ehtimoliga qarab zaxira ajratish. Xarajatlar usuli – mikrozaymning umumiy miqdori va uning tahmin qilingan yo‘qotishlarini hisobga olib, zaxira miqdorini belgilash. Gistogramma va ehtimollik tahlili – mikrozaymlarning to‘lanmaslik ehtimolini statistik usullar yordamida aniqlash va zaxira miqdorini belgilash.

Banklar zaxiralarni nafaqat shakllantirish, balki ularni samarali ishlatish hamda tasniflash jarayonlarini doimiy nazorat qilish zarur. Zaxiralarni to‘g‘ri va o‘z vaqtida ishlatish quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi: Zaxiralarni to‘ldirish – muammoli kreditlar yoki yomon kreditlar soni oshganda, bank ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralarni to‘ldirishi kerak. Zaxiralarni kamaytirish – agar kreditlar o‘z vaqtida to‘lanadigan bo‘lsa va bankning yo‘qotish ehtimoli pasaygan bo‘lsa, zaxiralarni kamaytirish mumkin.

Zaxiralarning tasnifi – har bir kredit uchun alohida zaxira shakllantirish va ularning turli xil yo‘qotish ehtimollarini hisobga olish kerak. Hisob-kitob tizimi – zaxiralarni shakllantirish va ularni ishlatishda aniq va shaffof hisob-kitob tizimi bo‘lishi kerak. Tenge Bankning mikrozaymlar bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun qanday zaxira shakllantirishi va ulardan qanday foydalanishi masalasi, bankning kredit portfelining sifatiga va tashkiliy tuzilishiga bog‘liq. Tenge Bankda mikrozaymlar bo‘yicha zaxiralarni shakllantirish jarayonini quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

Kreditlar tasnifi – Tenge Bank mikrozaymlarni yuqorida ta’riflangan tasniflash tizimiga asoslanib, har bir kreditning sifatini aniqlaydi. Riskni baholash – mikrozaymlar bo‘yicha risklar aniqlanadi, shu jumladan qarzdorlarning moliyaviy holati va tashqi iqtisodiy sharoitlar. Zaxira miqdorini hisoblash – riskga asoslangan zaxira tizimi yordamida bank har bir mikrozaym uchun alohida zaxira ajratadi.

Zaxiralarni boshqarish – zaxiralar doimiy ravishda qayta baholanadi va yo‘qotishlarning kamayishi yoki ko‘payishi holatida ular mos ravishda o‘zgartiriladi. Mikrozaymlar bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish, banklar uchun muvaffaqiyatli va barqaror faoliyat yuritishning muhim qismidir. Zaxiralarni to‘g‘ri shakllantirish va ishlatish mikrozaymlarning sifatini yaxshilashga va bankning moliyaviy barqarorligini ta’minlashga yordam beradi. Tenge Bank misolida bu jarayonni samarali boshqarish uchun aniq metodologiya va tizimli yondashuv zarurdir.

Xulosa

Mikrozaymlar tijorat banklarining muhim faoliyat yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ularning sifatini tasniflash va ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish, banklarning barqarorligi va xavfsizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Mikrozaymlar sifatini tasniflash orqali banklar kreditlarning qaysi qismlari xavfli va qaysi qismlari sog‘lom ekanligini aniqlashadi, bu esa zaxiralar shakllantirish va xavflarni boshqarish jarayonini samarali amalga oshirishga yordam beradi. Zaxiralar shakllantirish uchun banklar riskga asoslangan yondashuvni qo‘llashlari, har bir kredit bo‘yicha

ehtimoliy yo'qotishlarni hisobga olgan holda zaxira miqdorini belgilashlari zarur. Tenge Bank misolida zaxiralarni shakllantirish va ulardan foydalanish tizimi orqali kredit portfelining sifatini nazorat qilish va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun aniq va samarali metodologiya qo'llanilishi kerak.

Mikrozaymlar bo'yicha ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralarni to'g'ri shakllantirish va boshqarish bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va kelajakdagi noxush holatlarga tayyor bo'lishiga yordam beradi. Shuningdek, bu jarayon banklarning moliyaviy xavfsizligini oshiradi va kam ta'minlangan qatlamlarga xizmat ko'rsatishda o'zaro ishonchni mustahkamlaydi. Shunday qilib, mikrozaymlar sifatini tasniflash va zaxiralar shakllantirish, banklar faoliyatining muvaffaqiyatli va barqaror bo'lishi uchun muhim asosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akilov, I. (2019). *Mikrozaymlar va ularning kredit sifatini baholash*. Tashkent: Moliya va iqtisodiy tahlil markazi.
2. Baxramov, F. (2018). *Mikrozaymlar portfeli va uning boshqaruvi*. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya instituti.
3. Fayzullayev, Sh. (2020). *Mikroqarz va mikrofinansning rivojlanishi: Nazariya va amaliyot*. Tashkent: Ziyonat press.
4. Karimov, A. (2021). *Zaxiralar va ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash mexanizmi: Tijorat banklarining tajribasi*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.
5. Kholikov, Z. (2018). *Kredit portfelini boshqarish va zaxiralar shakllantirish*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
6. Saidov, B. (2017). *Tijorat banklarida kreditlar xavfi va ularni boshqarish*. Toshkent: O'zbekiston banklar assotsiatsiyasi.
7. Shukurov, N. (2020). *Tijorat banklari va mikrozaymlar: Asosiy tamoyillar va amaliyotlar*. Toshkent: Iqtisodiyot va biznes akademiyasi nashriyoti.
8. Uzbekistan Central Bank. (2022). *Annual report on microfinance and its management in Uzbekistan*. Tashkent: Central Bank of Uzbekistan.
9. International Monetary Fund (IMF). (2020). *Microfinance and the Financial Stability*. Washington, D.C.: IMF Publications.
10. World Bank. (2019). *Global Trends in Microfinance and Their Impact on Financial Inclusion*. Washington, D.C.: World Bank Group.